

Л. О. Рябченко

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА

Статтю присвячено проблемі формування особистості майбутнього спеціаліста. У сучасному світі людина знаходиться в ситуації постійного пошуку. Тому на всіх рівнях безперервної освіти повинні створюватися умови для розвитку інтелекту і творчих якостей особистості, підготовки її до взаємодії з динамічним світом професійної праці. Людина як особистість – це творець, перетворювач зовнішнього і внутрішнього світу. І ця її якість розкривається не тільки через категорії самооцінки та саморегуляції, а й через категорію творчої мотивації. Становлення особистості – це безперервне наповнення і збагачення її новим змістом.

Ключові слова: *пізнавальна діяльність, творчість, ефективність, особистість, професійна діяльність, особистісний підхід.*

Постановка проблеми. У відкритому світі, де майбутнє не може бути чітко прогнозовано, а теперішнє має декілька потенціальних ліній розвитку, людина знаходиться в ситуації постійного вибору, пошуку оптимального рішення відповідно до умов життя і праці. Тому на всіх рівнях безперервної освіти повинні створюватися умови для розвитку інтелекту і творчих якостей особистості, підготовки її до життя у відкритому суспільстві, самостійної взаємодії з динамічним світом професійної праці.

Актуальність дослідження. Досліджуючи проблему організації пізнавальної діяльності особистості в умовах вузівського навчання, аналізуючи чинники та критерії ефективності цієї діяльності, було проаналізовано психолого-педагогічні передумови розвитку особистості та соціально-психологічні аспекти організації пізнавальної діяльності особистості. Основна увага концентрувалась навколо проблеми ефективності навчальної діяльності особистості та методів і форм активізації навчально-пізнавальної діяльності особистості.

Існує понад 50 визначень поняття “особистість”. За теоретичною та практичною значущістю вона належить до однієї із фундаментальних проблем. Проектування й діагностика особистості, визначення найефективніших шляхів її формування неможливі без знання структури особистості й закономірностей її становлення та розвитку.

Зазначимо, що особистість – це людина, яка живе і діє в певних суспільно-історичних умовах, посідає певне місце в суспільстві і характеризується свідомістю. В особистості концентруються особливості суспільства, основні його риси. Тому зрозуміти життя особистості можна, тільки розглядаючи її у конкретних суспільних умовах, в діяльності та стосунках з іншими людьми, аналізуючи її соціальний статус та місце в суспільних відносинах.

Аналіз літературних джерел. У вітчизняній психології найвідоміші дослідження в галузі особистості пов'язані з теоретичними працями школи Л.С.Виготського. Великий розвиток у розроблення цієї проблеми зробили російські та українські вчені Г.С.Костюк, О.М. Леонт'єв, Л.І. Божович, А.В. Петровський, О.Г. Асмолов, зарубіжні психологи Г. Айзенк, Р. Кеттел, Г.Олпорт.

Для психології головним орієнтиром у дослідженні особистості є стосунки особистості з групою (не просто особистість у групі, а саме результат від взаємин особистості з конкретною групою).

© Л. О. Рябченко, 2014

Виклад основного матеріалу. Головною ознакою творчої особистості вважаються її творчі якості, тобто індивідуально-психологічні особливості людини, які відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання. Тому проблема цілісного педагогічного впливу, який би забезпечував інтеграцію психолого-педагогічних умов навчання з внутрішньою „творчою” структурою особистості є надзвичайно складною для реалізації у системі масового навчання.

Про ступінь здатності студентів до творчості можна зробити висновок, зокрема, за такими критеріями: застосування принципово нових підходів до вирішення навчальних проблем; комплексне і варіантне використання в навчальній практичній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок; бачення нової проблеми у на вигляд знайомій ситуації, знаходження варіативних шляхів її вирішення; застосування науково-доказового вибору дій у конкретній навчальній ситуації; проведення систематичного самоаналізу власної діяльності, науково-дослідницької роботи із творчого узагальнення власного досвіду, досвіду інших; прояв гнучкості при виборі оптимального управлінського рішення у нестандартних (особливо конфліктних) ситуаціях.

Важливо, щоб навчальний процес будувався як творчий, в результаті якого виникає нове творче досягнення, що не міститься у вихідних умовах, щоб він був спрямований на розвиток творчого мислення. У діяльності, спрямованій на творчий розвиток студента, викладач має враховувати, що в діяльності окремі здібності виявляються не ізольовано, а у взаємодії і відносно мети як щось цілісне; міра інтеграції здібностей в системі конкретної діяльності може мати індивідуальне забарвлення, оскільки з однією і тією ж продуктивністю окремих функцій у різних осіб результативність їх діяльності буде відрізнятися; кожний індивід характеризується ще й показником інтеграції окремих здібностей відносно різних видів діяльності.

Важливою є думка, що творчість — це похідна інтелекту, заломлена через мотиваційну структуру, яка або гальмує, або стимулює її прояв (Д.Б. Богоявленська).

Численні емпіричні дані свідчать про вплив позитивної мотивації на успішність діяльності, її ефективність. Ефективність розвитку творчих можливостей учнів (студентів) в процесі навчання значною мірою залежить від врахування при створенні творчої ситуації основних закономірностей і етапів творчого процесу.

Гуманістична психологія визнає предметом дослідження унікальну особистість, вбачаючи в ній активну, свідому істоту, яка відповідає за своє життя і прагне до втілення моральних ідеалів. Особистість потребує зв'язків з іншими людьми, відчуває необхідність постійного самовдосконалення, шукає сенс життя.

Маслоу джерелом психічного розвитку особистості вважає її прагнення до самоактуалізації – вершини в ієрархії потреб людини, яку складають також потреби в повазі і самоповазі, в любові з боку оточуючих і належності до спільності, потреби в безпеці (захист від страху і тривоги) і фізіологічні потреби (спрага, голод, продовження роду тощо). З ними щільно пов'язані пізнавальні (“знати і розуміти”) та естетичні потреби (“сприймати прекрасне”), але вони не входять до ієрархії, є вторинними стосовно її складників.

Потреба в самоактуалізації виявляється лише тоді, коли задоволені потреби, що перебувають на нижчих щаблях ієрархії. За Маслоу, навіть тоді, коли в людини задоволені всі потреби, вона все ж відчуває неспокій доти, доки не діє так, як думає і як здатна діяти.

Концепція особистої ефективності є найбільш важливою для діяльних людей. Усвідомлення самоефективності індивіда – судження про здатність людини досягти пе-

вного рівня виконання завдань. Джерела інформації про ефективність: опосередкований досвід, вербальне переконання, фізіологічний стан.

Актуальною перспективою професійного формування творчої особистості є його самореалізація та розвиток кар'єрних нахилів. Професійна кар'єра спеціаліста об'єднує його успіхи на роботі з етапами особистісного розвитку, включаючи всі сфери життя. У вітчизняній психології донедавна поняття “кар'єра” практично не використовувалося і мало досліджувалося. Частіше для позначення пов'язаних з ним явищ уживалися такі терміни, як “професійний життєвий шлях”, “професійна діяльність”, “професійне самовизначення”.

У соціальній психології та психології професійної діяльності поняття „кар'єра” розглядається як соціальна динаміка розвитку особистості та її поведінкових проявів, що пов'язані з досвідом та активністю у сфері праці протягом людського життя [6, с. 9].

Критеріями вдалої кар'єри є задоволення життєвою ситуацією (суб'єктивний критерій) і соціальний успіх (об'єктивний критерій). Об'єктивна сторона кар'єри – це послідовність професійних позицій, які посідає індивідуум, а суб'єктивна – це те, як людина сприймає власну кар'єру, який спосіб її професійного життя і власної ролі у соціумі. Найважливішою детермінантою професійної кар'єри людини є її уявлення про свою особистість - так звана професійна “Я-концепція”, яку кожна людина втілює у багатоаспектних кар'єрних вирішеннях. Професійні переваги і тип кар'єри є досить значущими в дослідженні професійної конкурентоспроможності спеціаліста.

Кар'єрні орієнтації виникають у процесі соціалізації в результаті нагромадження досвіду розвитку кар'єри, вони стійкі і можуть залишатися стабільними протягом довгого часу. Кар'єра у системі конкурентоспроможності спеціаліста є складним об'єктом наукового аналізу, який належить до комплексних, міждисциплінарних категорій і потребує використання різних підходів, особливо соціально-психологічного.

Дослідником А. Єгоршиним виділено чотири види типових кар'єр, а саме:

а) “роздоріжжя” - характерні для молодих спеціалістів, яким необхідно зробити вибір між гарантією місця роботи і особистою свободою. Це вибір сенсу роботи, життєвого кредо, напряму дій.

б) “змія” - поєднання кар'єри спеціаліста у своїй справі і лінійного керівника, причому потенційно висококваліфіковані професіонали не затримуються на одній посаді більше 2-3 років;

в) “драбина” - кожному посаді на шляху просування працівник посідає приблизно однаковий час;

г) “трамплін” - стрибок у пенсійний стан і консультаційну діяльність; послідовне проходження сходинок тут необов'язкове [1, с. 125].

Найважчим періодом становлення професійної конкурентоспроможності є ранній період особистісної зрілості. У період ранньої професійної зрілості, що пов'язаний з періодом особистісної зрілості, відбувається становлення професійної конкурентоспроможності. Можна виокремити традиційні рівні професійної зрілості: ранній – пов'язаний з вибором професії; середній - пов'язаний з професійною кар'єрою і формуванням професійної конкурентоспроможності; пізній рівень характеризується вищими досягненнями, творчою зрілістю. У професійному сценарії всіх типів і рівнів професійної конкурентоспроможності відбувається не тільки успіх у кар'єрному зростанні, але й особистісні кризи, що пов'язані із зниженням рівня конкурентоспроможності.

Найважливішою системою підготовки спеціаліста зорієнтована головним чином на оволодіння ним певною системою теоретичних знань, спеціальних умінь і технік. Проте ус-

під професійної діяльності залежить великою мірою від його особистісних характеристик: системи цінностей, психологічної культури, самосвідомості, соціально-перцептивного інтелекту особистості. Тому поряд із світоглядною та професійною підготовкою майбутніх фахівців особливого значення набуває особистісна підготовка, метою якої є формування професійно значущих якостей особистості, її гуманістичної спрямованості, психологічної культури, здатності до професійної ідентифікації [4, с.242-248].

Питання необхідності особистісного підходу у психології та педагогіці неодноразово порушувались у працях В.О.Сухомлинського, І.С. Кона, А.В. Петровського, І.Д. Бега та ін.

Особистісний підхід все більш наполегливо утверджується як ключовий психолого-педагогічний принцип організації навчально-виховного процесу. Однак рівень його науково-методичного обґрунтування не задовольняє педагогів і психологів [5, с. 58-59].

Особистісно орієнтована освіта реалізується через діяльність, метою якої є саморозвиток суб'єктів навчального процесу, розкриття їхнього внутрішнього творчого потенціалу. Зміна змісту освіти на сьогоденному етапі розвитку вищої школи веде до зміни її технологій, надає їй особистісної спрямованості.

Важливу роль у процесі самопізнання та розумінні людьми один одного відіграє механізм рефлексії. У соціально-психологічному витлумаченні рефлексія – це усвідомлення індивідом того, як його сприймають й оцінюють співрозмовники, як він розуміє інших шляхом роздумів над собою, а також самопізнання внутрішніх актів і психічних станів [4, с. 340].

На думку І.С. Кона, це не просте знання або розуміння іншого, а знання того, як інший розуміє свого партнера, своєрідний подвоєний процес дзеркального відображення один одного, глибоке, послідовне взаємовідображення, змістом якого є відтворення внутрішнього світу партнера по взаємодії, причому у цьому внутрішньому світі у свою чергу відображається внутрішній світ іншого [3].

Здатність до рефлексії формується у суб'єкта поступово, і розвинена вона у різних людей неоднаково. Важливу роль при цьому відіграє ступінь розвитку уяви. О.О. Бодальов аналізує багаторівневість розвитку рефлексії. На першому рівні уява має пасивний характер. Людина не бачить станів, намірів, думок іншої людини. На другому рівні спостерігається неупорядкована, епізодична діяльність уяви. Третій рівень характеризується виявом здатності до відтворення в думці особливостей переживання іншої людини не тільки в окремих ситуаціях, а й упродовж усього процесу взаємодії. Суттєвим для цього рівня є мимовільне й постійне спостереження за станом іншої людини, однак оцінювання може бути не завжди адекватним [2]. Велике значення для формування третього рівня рефлексії має інтуїція як здатність бачення особливостей іншої людини через безпосереднє споглядання, без логічної аргументації. Здатність інтуїтивно визначити стан людини, інтерпретувати її як особистість розвивається через нагромадження досвіду спілкування з іншими людьми, аналізування та узагальнення цього досвіду.

Особистісна рефлексія передбачає самоаналіз, дослідження людиною свого внутрішнього світу й поведінки у зв'язку з переживаннями інших людей, учасників соціальної взаємодії. В результаті такого дослідницького процесу людина постає перед собою в новому світлі, оскільки співвіднесення своїх почуттів і переживань з почуттями і переживаннями іншої людини, аналіз і розуміння своєї поведінки дозволяє їй побачити конфліктну ситуацію й себе нібито збоку, сприяє більш адекватній оцінці власної поведінки.

Професійна ідентифікація – це необхідна умова професійної самосвідомості особистості. Вона передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, котрі спонукають особистість до ефективної практичної діяльності [4, с. 244].

Розглядаючи значення слів “ефект”, “ефективний” та “ефективність” у перекладі з латинської та англійської мов, можна помітити постійну вказівку на зв’язок результату з тими діями, які до нього призвели.

Зокрема, ці слова, поряд з їх перекладом як “результат”, “результативний”, “результативність”, пояснюються за допомогою таких аналогів в українській мові як “дія”, “дійовий”, “наслідок будь-яких причин, сил, дій” відповідно. Це яскраво свідчить про те, що “ефективність” у першу чергу є якісною категорією, сутністю якої є відображення причинно-наслідкових зв’язків.

Зміст категорії “ефективність” виявляється у двох аспектах: кількісному та якісному. У першому випадку цілком правомірно описувати ефективність суспільно-економічної системи показниками рівня економічного розвитку (ВВП на душу населення, виробництво основних видів продукції на душу населення) та економічного зростання (зростання реального ВВП в абсолютному і відносному, фізичному і вартісному вимірах). У другому випадку якісний зміст ефективності передбачає з’ясування та теоретичний аналіз тих дій, дійових осіб, сил або інституцій, які забезпечують досягнення найкращого результату. Зокрема, сюди можна віднести аналіз освітньої галузі, системи підготовки кадрів.

Пошук комплексного показника ефективності суспільно-економічної системи, а також визначення одного головного чинника економічного зростання є недоцільним через залежність даних явищ від цілої низки обставин (зокрема, конкретної економічної ситуації, поглядів авторів концепцій даних явищ).

У вищій школі ефективна технологія навчання - це системний комплекс психолого-педагогічних процедур, послідовність операцій та дій, що складають у сукупності цілісну дидактичну систему, реалізація якої у педагогічній практиці забезпечує досягнення конкретних цілей навчання та виховання. Головними діючими компонентами навчального процесу є викладач, змістовна навчальна інформація і той, кого навчають. Невід’ємним компонентом будь-якої технології є також інформаційно-предметний комплекс, який створюють засоби, що містять наукову інформацію згідно із цілями навчання, сприяють передаванню її тим, кого навчають, а також розвиткові необхідних умінь та навичок навчання.

Ефективність навчання - це така його характеристика, що допомагає оцінювати результати виконання діяльності за ступенем їхнього наближення до заданої мети. З урахуванням цього треба заздалегідь визначити той рівень засвоєння, який виступатиме як мета навчання на даному етапі.

Можна визначити такі рівні засвоєння знань: розпізнавання; запам’ятовування; розуміння; перероблення та засвоєння; уміння; перенесення знань у діяльність; оцінювання та коригування.

Висновки. Можна сформулювати такі критерії ефективності навчальної діяльності тих, кого навчають, як суб’єктів навчання: оволодіння мегазнанням; уміння самостійно розробляти способи навчальної діяльності; уміння будувати цілісний образ об’єкта, що вивчається; особистісно-сенсове ставлення учнів до навчального матеріалу.

Оволодіння не тільки знаннями, але й мегазнанням, тобто знанням про знання (заходи та засоби засвоєння навчального матеріалу, перероблення інформації у різних

формах її репрезентації), сприяє не тільки засвоєнню навчального матеріалу, а й оволодінню методами самоконтролю і самокорегування.

Людина як особистість – це творець, перетворювач зовнішнього і внутрішнього світу. І ця її якість розкривається не тільки через категорії самооцінювання та саморегуляції, а й через категорію творчої мотивації.

Становлення особистості – це безперервне наповнення і збагачення її новим змістом. Розвиток творчих потенцій – це реалізація як того, що закладено у суспільних умовах діяльності, так і тих конкретних цілей особистості, які визначаються її внутрішнім кредо: уявленням про сутність своєї життєдіяльності. Особистості притаманне прагнення до самоактуалізації, до самореалізації своїх здібностей. Творчість є вищою формою мотивації поведінки.

Список літератури: 1. *Белецкий Н.П.* Менеджмент. Деловая карьера. – Минск: Выш. шк., 2001. – 302 с. 2. *Бодалев А.А.* Восприятие и понимание человека человеком. – М., 1982. 3. *Кон И.С.* Открытие “Я”. – М., 1978. – 367 с. 4. Основи практичної психології. / Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. та ін.: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с. 5. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С.О.Сисоева, А.М.Алексюк, П.В.Воловик, О.Г.Кульчицька. Л.Є.Сігаєва, Я.Д.Цехмістер та ін.; За ред. С.О.Сисоевої.- К.: ВІПОЛ, 2001. - 502 с. 6. Социальная психология личности в вопросах и ответах: Учеб. пособие / Под ред. проф. В.А.Лабунской. – М.: Гардарики, 2001. – 397 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Beleckij N.P.* Menedzhment. Delovaja kar'era. – Mn.:Vysh. shk., 2001. – 302 s. 2. *Bodalev A.A.* Vosprijatie i ponimanie cheloveka chelovekom. – M.,1982. 3. *Kon I.S.* Otkrytie “Ja”. – M., 1978. – 367s. 4. *Osnovi praktichnoj psihologii.* / Panok V., Titarenko T., Chepeleva N. ta in.: Pidruchnik. – K.: Libid', 1999. – 536 s. 5. *Pedagogichni tehnologii u neperervnij profesijnij osviti: Monografija* / S.O.Sisoeva, A.M.Aleksjuk, P.V.Volovik, O.G.Kul'chic'ka. L.E.Sigaeva, Ja.D.Cehmister ta in.; Za red.S.O.Sisoevoj.- K.: VIPOL, 2001.-502 s. 6. *Social'naja psihologija lichnosti v voprosah i otvetah: Ucheb. posobie* / Pod red. prof. V.A.Labunskoj. – M.: Gardariki, 2001. – 397 s.

УДК 378:37.032

Л.О. Рябченко

ПУТИ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Статья посвящена проблеме формирования личности будущего специалиста. В современном мире человек находится в ситуации постоянного поиска. Поэтому на всех уровнях непрерывного образования должны создаваться условия для развития интеллекта и творческих качеств личности, подготовки ее к взаимодействию с динамичным миром профессионального труда. Человек как личность – это творец, преобразователь внутреннего и внешнего мира. И это его качество раскрывается не только через категории самооценки и саморегуляции, но и через категорию творческой мотивации. Становление личности – это непрерывное наполнение и обогащение ее новым содержанием.

Ключевые слова: познавательная деятельность, творчество, эффективность, личность, профессиональная деятельность, личностный подход.

UDC 378:37.032

L. Riabchenko

THE WAYS OF DEVELOPMENT FUTURE SPECIALIST'S PERSONALITY

Learning the problem of individuals cognitive activity in the conditions of university education, analyzing this activity factors and performance criteria, psychological and pedagogical preconditions for the development of personality and social psychological aspects of learning of the individuals were analyzed. The main attention was focused on the problem of training activities effectiveness and individual methods and forms of person teaching and learning intensification. The article is devoted to the problems of future specialist's personality forming. In the modern world person is in the situation of permanent search. That is why on the all levels of continuous education the conditions for intellect development and personality's creative qualities development, for her training for interaction with dynamic world of professional activity must be created. We can formulate the following performance criteria for students learning activities as subjects of study: mega knowledge mastering, the ability to develop their own ways of learning activities, the ability to build a complete image of the object, trainees individual-semantic relation to educational material. Mastering not only knowledge but also mega knowledge, i.e. knowledge about knowledge (means and measures of learning, processing information in different forms of its representation), develops not only learning activities but mastering techniques of self-control and self-adjustability as well. The development of creative potential is either an implementation things laid down in social conditions, or those specific goals of the individual, which are determined by the national credo: understanding of the essence of his life. Person is characterized by his or her desire for self-actualization, the fulfillment of abilities. Creativity serves as the highest form of motivations. A man as a person is a creator, converter of internal and external world. And this quality is revealed not only in the categories of self-esteem and self-regulation, but also through the category of creative motivation. Formation of the person is her or his continuous filling and enriching with the new content.

Keywords: *cognitive activity, creativity, effectivity, person, professional activity, personal approach.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 21.12.2012